

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005

Bir Yazar Gözüyle İstanbul'un Renkleri, Sesleri...

Mario Levi

İstanbul ile bağımı anlatmaya başlamadan önce, söyleyeceklerimi daha iyi anlatabilmek için biraz kendi yazarlık serüvenimden söz etmek istiyorum.

İlk öykümü 1975 yılında yazdım; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde birinci sınıf öğrencisiydim. O yıllarda her yazar gibi ben de kendime bir soru sordum; aslında çok iddialı bir sorudur bu, ama her yazarın aynı zamanda bir iddia taşıması gerektiğine inanırdım: "Niçin yazıyorum?" sorusu bu ve "Niçin varım?". İnsan öncelikle kendisini çok acıtan konulardan hareket eder -belki de yazının tetikleycisi budur- ya da en iyi bildiğine inandığı konulardan hareket etmek ister. Kemal Tahir'in bir sorusu vardır (Kendisine bir dosyayla gelen genç yazarlara sorduğu bir soruydu bu): "Türk edebiyatında neyin eksikliğini gördünüz ki yazmaya yeltendiniz?" Biraz pervasızca bir soru; yazdıklarına heyecanla sarılan bir yazarı belki daha baştan ürkütecek... Ben farkında olmadan, bu kelimelerle olmasa da bu soruyu sormuştum kendime ve şunu gördüm. Benden önce Türk edebiyatında, kendimi çok yakın bulduğum konuları ya da insanları anlatmış yazarlar söz konusuydu. Bunlar arasında ustam olarak bildiklerim de vardı. Örneğin Sait Faik bunlardan biriydi. Ben yazı serüvenime hikâyeye başladım ve hikâyeciliğimin en az romancılığım kadar önemli olduğuna inanıyorum, kendi açımdan tabii ki. Vakt-i zamanında Gorki, Gogol için "Hepimiz Gogol'un paltosunun altından çıktık" demişti. Türkiye'deki hikâyeciler için de Sait Faik söz konusu olduğunda aynı şeyi söylemek mümkün; haydi buna "palto" demeyelim de "şemsiye" diyelim!

Sait Faik benim ustalarımın biriydi; ama aynı zamanda bir başka ustam daha vardı: Haldun Taner. Sadece yazar olarak ustam değil, üniversitede de hocamdı Haldun Taner. Yine çok sevdiğim Atilla İlhan ve Türk edebiyatının bana göre en önemli yazarı olan Bilge Karasu'yu anmalıyım. Bir de, artık gündemde olmayan, gençlerin pek de tanımadığı Sevim Burak.

Neydi bu yazarların ortak yanı? Birçok konuyu anlatmışlardı ama bunlar arasında İstanbul'un azınlık coğrafyası da vardı; en azından o coğrafyanın parçası olan karakterleri anlatmak da vardı. Kendime şunu söyledim: "Ben onların anlattığı yerden geliyorum. Belki bu hayatların sadece bilgisine sahip değilim, aynı zamanda duygusuna da sahibim." Bir başka deyişle, bir hayatın duygusuna sahip olmak, ama aynı zamanda bir dilin duygusuna sahip olmak söz konusuydu burada. Yola çıkışım böyle oldu. O yolda ilerlemeye, kendimi geliştirmeye çalıştım; çünkü yazarlık mesleği aynı zamanda bir kendini tanıma uğraşıdır. Zaman içinde keşfettiğim başka gerçekler de oldu. Asıl peşinde olduğum, birçok duyguyla bağlı bulunduğum İstanbul'un sadece kültürel, etnik veya dini farklılığını anlatmak değil önemli olan; bir başka boyut daha vardı beni asıl çeken. Onu anlamak için çok yazmam gerekti. Belki de yazarlık serüvenimin onuncu yılında ne yapmak istediğime biraz daha iyi karar verdim. Henüz hiçbir hikâyem yayımlanmamıştı, sadece yazmaya devam ediyordum. (İlk hikâyem 1990'da yayımlandı, on beş yıllık bir sabrın ve mücadelenin sonunda.) Asıl peşinde olduğumun ne olduğunu anladığımda, artık kendime şunu söylüyordum: "Ben aslında bir farklılığı anlatmak istiyorum, farklı olanı." Peki bu nerede saklı? O zaman da "etnik azınlık" kavramının bana yetmemeye başladığını gördüm. Küçük bir kelime oyunuyla gerçeğe daha da yaklaşabiliyordum: "Etnik azınlık" yerine "etik azınlık"!

Yılların akışında kendimi başka yerlerde de görmeye başladım. İstanbul Bir Masaldı , benim yazarlık serüvenimin dönüm noktalarından biridir. Birçok yazarın, "En çok sevdiğiniz kitabınız hangisi?" sorusuna verdiği klişeleşmiş yanıt, "Hepsi benim çocuklarım, ayrı yapmam"dır. Bu bir kolaylıktır bana göre; nitekim, insan, hayatının belli dönemlerinde zaman zaman çocukları arasında bile tercih yapar. İstanbul Bir Masaldı da benim en çok tercih ettiğim kitabım; diğeri ise Bir Şehre Gidememek . İlk hikâyem kitabım ve ilk romanım. İstanbul Bir Masaldı 'da, romanın hikâyesinin çatısını İstanbul'da yaşanmış iki önemli dönüm noktası arasına yerleştirerek kurmak istedim. Bunlardan biri, 20'li yıllarda -romanın başladığı yıllar-, diğeri ise 80'li yıllar. Nedendi bu? 20'li yıllarda, hepimiz tahmin edebilirsiniz, İstanbul'da çok önemli bir değişim yaşandı. Bir imparatorluğun mirası üzerine yeni bir devlet kuruldu. Genellikle, bu öneme dair, yeni devletin kuruluşunu herkesin heyecanla karşıladığı hikâyeleri anlatılır; ancak belki de resmi tarihin anlatmadığı şeyler vardır. İstanbul'da acaba o yıllarda herkes yeni bir devletin kuruluşunu büyük bir sevinçle karşılamış mıydı? Bundan ciddi kuşkularım var. Bugün bunu söylemek kolay, ama o günler için çok emin değilim. Birtakım insanların hiç kuşku yok ki tedirginlikleri vardı. 20'li yılların İstanbul'unda ister gayrimüslimlerce olsun, ister Müslümanlarca olsun bu tedirginliklerin yaşandığını biliyorum; ama İstanbul kabuk değiştiriyordu ve bu çok önemliydi.

Romanın bittiği yıllar, 80'li yıllar, malum, bir başka değişimin tohumlarının atıldığı yıllardır İstanbul'da. Bu dönemde İstanbul ve Türkiye'nin üzerinde bir silindirin geçtiğini biliyorum ve çok önemli değişimlerin yaşandığını da gördüm. Sonradan, kendi İstanbul'umu sadece bu iki döneme yerleştirip yerleştiremeyeceğimi düşündüm. O zaman da İstanbul Bir Masaldı 'yı yazarken, şehrin bir özelliğini keşfettim: Bence İstanbul dikey bir şehir; yani dünyadaki ender dikey şehirlerden. Örneğin Mardin dikey bir şehirdir; Kudüs ve Paris de... New York ise yatay bir şehirdir. İstanbul gibi şehirler, birtakım katmanlar üzerine kurulmuştur; her bir katman bir duygu bırakmıştır bu şehirlerde.

Bir dönem, "Kentim İstanbul" projesi dahilinde, İstanbul kimliği üzerine birtakım konuşmalar yapmak için bazı okullara gittim. Yapacağım konuşmaların içeriği üzerine düşünürken, İstanbul kimliğinin ne olduğunu keşfettim. Tarihte çok önemli izler bırakmış iki imparatorluğun başkenti olmak, dünyada çok az şehre nasip olmuştur. Haliyle o imparatorluklar birtakım izler, duygular demektir; sadece yapılar değil. Bir yerde, kalanları keşfetmek elbette bize kalıyor. Yapılardan, sokaklardan her an rastlayabileceğiniz ayrıntılardan, dillerden ve dillerin bıraktığı duygulardan söz edebiliriz.

Biz İstanbullular böyle bir mirası devraldık. Ancak zaman zaman şunu da soruyorum: Acaba İstanbul sandığımızı, gördüğümüz kadar güzel bir şehir mi? Bundan da emin değilim artık. Bunun için, örneğin Arnavutköy veya Bebek'te durup karşı yakaya bakmak yeterli. Nasıl bir doğa talanına sebep olunmuş ve şehir nasıl çirkinleştirilmiş! Kanlıca'dan baktığımızda da başka gerçeklerle karşılaşırız tabii. Ama buna rağmen direnen bir şey var. Herkes kendi yanıtını vermeli bence bu konuda.

İstanbul'un Doğulu ve Batılı bir karakteri kendisinde barındırmakta olduğu söyleniyor. Beni asıl üzen de bu; çünkü İstanbul'un ne tam Batılı, ne de tam Doğulu olduğunu düşünüyorum; İstanbul bu ikisinin arasında. Beni asıl ilgilendiren, kaybedilenler. İnsan belli bir yaşa gelince, değer verdiği birtakım özelliklerin kaybolduğunu görmeye başlıyor. Yaklaşık yarım asırdır İstanbul'da yaşayan biri olarak, "Nerde o eski enginarlar!..." şeklinde bir söylemle seslenmek istemiyorum; bu bizi hiçbir yere götürmez. Ama en azından bu duygunun ne olduğunu çözmeye çalışıyorum. Üzüldüğümüz aslında ne? Bir yerin bir daha olmaması mı, bir daha yaşamıyor olması mı? Bana göre, o yerin yok olması, bizim bir parçamızın ölmesi aslında.

İstanbul öyle ilginç bir şehir ki... Örneğin size belki bir Fellini filminde görülebilecek bir olay anlatmak istiyorum. Süreyya Plajı vardı eskiden ve plajın açıklarında çeşme gibi bir yer vardı. Ben henüz yüzmeyi yeni öğrenmiştim. Erenköy'de otururduk ve anne babamla, trenle Süreyya Plajı'na giderdik. (Tenlerin derin yerlere giden hikâyeleri^ vardır bende.) Denizin ortasındaki bu çeşme gibi yerin çeşitli adları vardı; bana gelen adlarından biri, "Âşıklar Çeşmesi" Flört edenler gidiyordu oraya ve ben de imreniyor, gitmek istiyordum; ama yüzmeyi iyi bilmek gerekiyordu, çünkü epey açıktaydı. Bana da çok uzaktaymış gibi gelirdi, ama inadına gitmek isterdim. Fakat annem müsaade etmedi tabii ve dedi ki bir keresinde: "Günün birinde oraya gidersin nasıl olsa." "Tamam, giderim" dedim, oysa bir süre sonra Süreyya Plajı kapandı. Sonunda bir gün gittim: karadan! O çeşme hâlâ durur İstanbul'da. Maltepe sahil yolunda, birçok mağazanın, restoranın, otoparkın içinde, kimsenin görmeyeceği bir köşecikte hayatını sürdürme mücadelesi verir.

İstanbul'da böyle ilginç değişimler yaşanıyor. Çok ilginç hikâyeleri var şehrin ve şunu da çok iyi biliyorum ki, İstanbul'un içindeki yolculuklarda insan her an bir ayrıntı yakalayabilir. Eski şehirlerin belki de kaderi budur. Beklemediğiniz bir ayrıntı sizi beklemediğiniz yerlere götürebilir. Ama burada asıl önemli olanın, "görebilmek" ve "görmeyi istemek" olduğunu düşünüyorum; zaten "görebilmek" dediğinizde de işin içine çok olasılık giriyor.

İstanbul'un kimliğini tanımaya çalıştığımda, en temel duygunun ne olduğunu sordum kendime: "İstanbul'un kimliğini belirleyen nedir?" Bunu sorduğumda, yanıtın o kadar kolay olmadığını gördüm, ama kendime göre bir yere vardım. Bana sorarsanız, İstanbul'un kimliği denizsiz düşünülmaz. Ayrıca, hiçbir şehrin sahip olmadığı bir özeliği var. Dünyada içinden deniz geçen tek şehirdir İstanbul. Denize yakın olan, deniz kıyısında kurulan şehirler vardır, ama içinden deniz geçen bir başka şehir yoktur. Ama bir İstanbullu olarak aslında beni acıtan gerçek de burada başlıyor. Biz İstanbullular olarak denizi yok ettik. Hiçbir plajı kalmadı şehrin. Balığı her geç gün daha çok yitiriyoruz.

İstanbul'un renkleri ve seslerinden söz ederken göz ardı etmemek gereken bir unsur daha var. Oturduğum mahalle, İstanbul'un en eski yerleşim bölgelerinden biri: Kadıköy, Yeldeğirmeni. Ama arabayla 15-20 dakika mesafede öyle mahalleler var ki, orada insanlar 12-14 yaşına geldikleri halde hala denizi görmemişler. Onlar da İstanbullu. Ya da onlar İstanbullu mu? Ya da orası İstanbul mu? Oturduğum semti seviyorum; daha güzel yerler de var. Oralarda yaşarsanız, İstanbul'u sevmek kolay; ama söz ettiğim mahallelerde yaşarsanız kolay mı acaba? "Öteki İstanbul": Nasıl oldu bu? Hepimizin bildiği şeyler var. Kimseye yönelik bir suçlamaya hakkım olmadığını biliyorum, kimseyi de dışlamıyorum. "Barbarlar İstanbul'u mahvetti!" benim söyleyemem olamaz. Sadece, yaşananların İstanbul açısından büyük bir talihsizlik olduğunu ve İstanbul'a o koşullarda gelenlerin hayatlarının da bir talihsizlik olduğunu biliyorum. Ama İstanbul'un renkleri ve sesleri arasında onlar da var.

Başka, daha doğru, daha uygar bir İstanbul kurabilir miyiz bilmiyorum, ama çok şeyin yitirildiğini biliyorum. İki seçeneğimiz var: Ya şehre bir şey katmak kendimizden, bu şehirde bir şey bırakmak ya da bu şehri terk etmek. Ben birinciyi seçtim. İkinci seçimi yapanlara da saygı duyarım. Nitekim, İstanbul Bir Masaldı 'da ikinciyi cazip bulanlar oldu ve yeni bir umuda gittiler. Ama ne yapılabileceği sorusunun yanıtını herkes kendi verecek bence.

Kendinizi İstanbullu olarak mı görüyorsunuz ? O zaman şunu sorun: Benim İstanbul için bir hayalim var mı ya da oldu mu? Ben kendi adıma İstanbul'da yaşayan 13 milyondan fazla insanın en iyimser tahminle yüz bininin önemseyeceği bir şey yapıyorum; bu da fena değil. Ama İstanbul için yazmak kadar, bence yerden bir izamariti kaldırmak da önemli.

Tarihlerimiz, İstanbul'da kültürel farklılıklar içindeki insanların her zaman mutlu olmadıklarını gösterdi. İstanbul'un tarihi, böyle bir açıdan bakınca acılarla da yüklüdür; ama hepimiz bunlardan bir şeyler öğrendik ve bizi zaten bu tarihin kalıntıları inşa etti.

Belki İstanbul'un bugünü ve geleceği için düşündüğüm, aynı zamanda Türkiye'nin bugünü ve geleceği için düşündüğümüdür. İçinde bulunduğumuz AB sürecinde, müzakere tarihi alındığında taşlar yerinden oynayacak. İstanbul böyle kalmayacak, Türkiye de. Bu süreç acılı mı olacak? Kesinlikle. Değecek mi bilmiyorum. Ama en azından önümüzdeki yıllarda İstanbul'un başka bir kabuk değişimine yelken açacağını çok iyi biliyorum.

Son yıllarda, biraz da AB hikâyesinin gündeme gelmesiyle pompalanan, dayatılan bir olgu var: Hoşgörü. İstanbul'un, hoşgörünün yaşandığı, var olduğu bir şehir olduğu söyleniyor. Birçok açıdan bakılınca, İstanbul'un "kavimler kapısı" oluğu söylenebilir. Büyük göçler almıştı bu şehir; ben de buradaki varlığını buna borçluyum. Ama tüm bunlara rağmen, "hoşgörü" kavramını son derece rahatsız edici buluyorum. Birileri, başka insanları, doğuştan getirdikleri farklılıklar yüzünden neden hoş görsün ki?! Birini ne zaman hoş görürsünüz? Suç işlediğinde, affetmek istediğinizde. "Hoşgörü" ile "horgörü" arasındaki fark tek bir harften ibarettir bana göre.

Geleceğin İstanbul'unu geçmişten tüm öğrendiklerimizin mirası üzerine kurabiliriz. Benim önerim, geleceğin İstanbul'unu, "hoşgörü"nü tamamıyla bir kenara iterek başka kavramlar üzerine kurmaktır; "farklılık" ve "bir arada yaşamak" kavramları üzerine. Tüm farklılıkların gerçek anlamda değer gördüğü, hayat bulduğu ve gerçek bir bir arada yaşamaya giden bir süreç geçmişte yaşandı. Bir miras var ve onun bize kazandırdıkları söz konusu.

İstanbul'un benim için çok önemli tatlarından söz etmedim. Oysa ben yemek yemeyi çok severim, paylaşmayı da; ama artık eskisi kadar içimden gelmiyor. Çünkü birçok lezzeti fazlasıyla yitirdiğimizi düşünüyorum ve o lezzetlerin artık dönmeyeceğini. Zeytinyağlı bir yemeğin bir restoranda zeytinyağıyla yapılmaması bile bir kayıptır. Ama en azından bir şeyler yaşadık; onları anlatabiliriz ve onlar üzerine yeni şeyler kurulabilir.